

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/11/49-53>

Elnurə Nəsrulla qızı Mustafayeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
mustafayevaelnure3@gmail.com

ŞƏHƏR İRSİNİN MUZEYLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ ŞUŞA TARİXİ MUZEYİ

Xülasə

Arxeoloji irs tarixi-mədəni irsin tərkib hissəsi olub, keçmişin maddi qalıqlarından, onların tədqiqatı nəticəsində əldə edilən nəticələrdən və biliklərdən, qorunan arxeoloji abidələrdən ibarətdir. Arxeoloji irs tarixi yaddaşın mühüm mənbəyidir. Arxeoloji obyektlərin sayı zaman keçdikcə azalır. Arxeoloji abidələrin dağıdılmasına insan və texnologiya faktorları böyük təsir göstərir.

Azərbaycan xalqının arxeologiyasının öyrənilməsində tarix və mədəniyyət abidələrinin rolu böyükdür. XIX əsrin ikinci yarısından Azərbaycanın mədəni dəyərləri Azərbaycanın tarixi abidələri və toponimləri xarici alim və səyyahların diqqətini cəlb etmişdir. Bununla yanaşı, Azərbaycan alim və tədqiqatçılarının ölkəmizin arxeoloji irsinin öyrənilməsinə, qorunub saxlanmasına, tədqiqinə və təbliğinə verdiyi töhfə böyükdür.

Tarixi informasiyanı özündə daşıyan arxeoloji abidələr zamanın sınağından çıxaraq zənginləşən, nəsil-dən-nəsilə bir yadigar kimi ötürülən ən qiymətli xəzinələrdən biridir. Ölkəmizdə arxeoloji abidələr, eləcə də saray komplekslərinin, tarixi memarlıq abidələrinin qorunması, bərpası, keçirdiyi əhatəli tədbirlər barədə konkret vəzifələr müəyyən edilmiş, hüquqi-normativ aktlar qəbul edilmişdir.

Açar sözlər: *arxeologiya, irs, abidə, memarlıq, kompleks*

Elnura Nasrulla Mustafayeva

Azerbaijan State University of Culture and Arts
master student
mustafayevaelnure3@gmail.com

City Heritage Museum and Shusha History Museum

Abstract

Archaeological heritage is an integral part of historical and cultural heritage and consists of material remains of the past, the results and knowledge obtained as a result of their research, and protected archaeological monuments. Archaeological heritage is an important source of historical memory. The number of archaeological sites decreases over time. The destruction of archaeological monuments is greatly influenced by human and man-made factors.

The role of historical and cultural monuments in the study of the archaeology of the Azerbaijani people is great. Since the second half of the 19th century, Azerbaijan's cultural values, historical monuments and toponyms of Azerbaijan have attracted the attention of prominent Russian and foreign scholars and travellers. However, we must not forget the great work of Azerbaijani scientists and researchers, their contribution to the study, preservation, research and promotion of Azerbaijan's cultural heritage.

Archaeological monuments, which reflect historical memories, are one of the most valuable treasures, enriched by the test of time and passed down from generation to generation as a memento. Highly appreciating the importance of archaeological monuments, our state has given specific tasks on the protection and restoration of archaeological monuments, as well as palace complexes, historical and architectural monuments, a set of comprehensive measures, and indicated the principles of working with individual items.

Keywords: *archaeology, heritage, monument, architecture, complex*

Giriş

Dünyada elə muzeylər var ki, onların fəaliyyəti tarixi yaddaşı qorumaq, şəhərlərin yaranma və inkişaf tarixini əks etdirən materialları nümayiş etdirməkdir. Onları ziyarət edən insan şəhərin həyatının eniş-yoxuşları haqqında ətraflı məlumat alır, onun dünya şöhrətli doğmaları, burada saxlanılan mədəni irsi, adət-ənənələri haqqında məlumat alır.

Söhbət dünya şəhərlərinə həsr olunmuş muzeylərdən gedir - sakinlərin öz şəhərlərinə məhəbbət və hörmətlə münasibətinin şahidləri, hər biri özlüyündə unikal, özünəməxsus və təkrarolunmazdır. Roma, London, Paris, Praqa, Moskva, Sankt-Peterburq, Berlin, Tokio, Nyu-York, Kiyev, Tallin, Minsk kimi iri şəhərlərdə belə muzeylər var. Muzeylərin yaranma tarixini əks etdirən çoxşaxəli fəaliyyətini nəzərə alaraq böyük şəhərlərin və paytaxtların inkişafı belə qurumların yaradılmasına tarixi ehtiyac olduğunu deyə bilərik (Alməmmədov, 2016: 47).

Dünyada insanın yayıldığı ilk məskənlərdən biri olan və əsrlər boyu təkcə Azərbaycanın deyil, bütün Zaqafqaziyanın iqtisadi, siyasi və mədəni həyatında mühüm rol oynayan Şuşanın və ətrafının olduqca zəngin bir keçmişi vardır. Qarabağın qədim tarixinin öyrənilməsi XIX əsrdən başlanmışdır. Qədim qarabağlıların çoxminillik tarixi maddi-mədəniyyət abidələrində təbəqələşmiş materiallar və yazılı mənbələr əsasında tədqiq edilib öyrənilmişdir. Şuşanın qədim dövr maddi-mədəniyyət abidələri XIX əsrin əvvəllərindən etibarən xarici səyyahların, həvəskar tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir. Onların apardığı qazıntılar Şuşanın qədim tarixinin öyrənilməsinə xidmət etməmiş, qarət xarakteri daşmışdır. Azərbaycana, eləcə də Şuşaya gəlmiş səyyahlar, həvəskar tədqiqatçılar (müxtəlif sənət sahibləri) əsasən eramızdan əvvəl IV-I minilliklərə aid tunc və dəmir dövrlərinə aid qəbirlərdə qazıntı işləri aparmışlar. Bu materiallar Şuşanın qədim tarixinin öyrənilməsində bir mənbə kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qarabağ ərazisində əsasən XX əsrin 70-80-ci illərində görkəmli arxeoloq İdeal Nərimanov tərəfindən geniş arxeoloji tədqiqat işləri aparılmışdır. Əslən qarabağlı olan arxeoloq onlarla abidəni qeydiyyatla alaraq tədqiq etmişdir. Qarabağ ərazisində daha geniş arxeoloji kəşfiyyət işləri keçən əsrin 80-ci illərinin sonlarında arxeoloq alim Hidayət Cəfərov tərəfindən aparılmış, yüzdən çox abidə ilkin olaraq qeydiyyatla alınmışdır.

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində az sayda Şuşa arxeoloji materiallarının olması haqqında informasiyanı Fərid Xəlillinin araşdırmalarında görürük. Onun son zamanlarda apardığı araşdırmalar zamanı muzeydə Redkin lager materialları adı altında qeyd olunmuş tunc gəm (inv. № 1052), ox ucları (inv. № 1037; 1038), xəncər başlığı (inv. № 1057), düymələr (inv. № 1056; 1060), lövhəcik və ya kəmər hissəsi (inv. № 1058; 1051), qolbaqlar (inv. № 1045; 1046), çaxmaqdaşı və dəvəgözdən ox ucları (inv. № 1039; 1040), əqiq və balıqqulağı muncuqlar (inv. № 1053; 1059; 1054; 1055), heyvan dişləri (inv. № 1048; 1050) və çürümüş ağac parçasından (inv. № 1049) ibarət maddi-mədəniyyət nümunələrinin məhz Şuşadan olduğu müəyyən edilmişdir (Xəlilli, 2017: 19).

Mədəniyyət Nazirliyi artıq regionda mədəniyyət obyektlərinin bərpası ilə yanaşı, müasir tələblərə uyğun yeni muzey və mədəniyyət ocaqlarının da yaradılacağını açıqlamışdır. Təbii ki, onların arasında Qarabağın bir sıra şəhərlərinin tarixi muzeyləri olmalı və ilk növbədə Azərbaycanın mədəniyyət, musiqi və poetik sənət mərkəzlərindən biri olan Şuşa Tarixi Muzeyi yaradılmalıdır. Təsədüfi deyil ki, bu yaxınlarda Prezident İlham Əliyev Şuşanı Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan etmişdir.

Yeddi ildən artıqdır ki, Bakı Tarixi Muzeyinin ilkin konsepsiyası işlənilib hazırlansa da, hələ öz praktik həllini tapmayıb. Baxmayaraq ki, şəhər muzeyləri şəhərlə bağlı materialların sənədləşdirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şəhərlər unikallığı, irsin sonrakı nəsillərə ötürülməsi və turizm sektorunun inkişafı nöqteyi-nəzərindən qonaqları çox maraqlandırır.

Bütün bu məqamları nəzərə alaraq Şuşa Tarixi Muzeyinin müasir standartlara uyğun yaradılması ən mühüm prioritetə çevrilir. XXI əsrdə XIX əsrin klassik muzeyləri modelində qurumlar yaratmaq maraqlı görünür. Azərbaycanın və bütövlükdə Şərqi özünəməxsus texnologiyailə nailiyyətlərə və dinamizm prinsiplərinə əsaslanan yeni strukturlarda bu öz əksini tapmalıdır. Muzeylərin fəaliyyətində multimedia texnologiyalarından istifadə həm respublikanın regionlarında, həm də ölkədən kənarada dinamik, interaktiv proqramların və sərgilərin nümayişi üçün geniş imkanlar yaradan muzeylərin yaxın zamanlarda meydana çıxmasında mühüm rol oynayacaq. Dünyada belə bir təcrübə var: birincisi, virtual muzey yaradılır, müvafiq bina görünəndən sonra isə ənənəvi muzey təşkil edilir. Hər iki halda multimedia texnologiyalarından istifadə məcburidir.

Beləliklə, şəhərin yaranmasından başlayaraq ən mühüm tarixi hadisələr Şuşa Tarixi Muzeyində öz əksini tapa bilər. Şəhərin mənşəyi haqqında müxtəlif sənədlər, xəritələr, fotosəkillər, xarici siyasi xadimlərin və səyahətçilərin qeydləri geniş şəkildə təqdim edilə bilər. Əsas məqsəd Şuşanın yaranma və inkişaf tarixini iddialardan uzaq əyani materiallar vasitəsilə muzey ziyarətçilərinə çatdırmaq olmalıdır.

Müharibədən sonra yaranmış ictimai-siyasi vəziyyəti və bir sıra dövlətlərin Azərbaycana qarşı qərəzli münasibətini nəzərə alaraq, erməni tərəfinin yaydığı stereotiplərin, saxtakarlıqların və yalanların məhv edilməsi, dünya ictimaiyyətinə və geniş kütlələrə həqiqəti əks etdirən məlumatların çatdırılması istiqamətində iş daha fəal həyata keçirilməlidir. Muzeylər bu məsələdə əvəzsiz rol oynayır və biz düşmənə bizi təkzib etmək üçün zərrə qədər şans vermədən özümüzü yalnız təsdiqlənmiş fakt və materiallarla silahlandırmalıyıq.

Muzeyin yaradılan bölmələrində Şuşanın arxeoloji və memarlıq irsi, təsviri sənətinin inkişafı, xalçaçılıq, elm, təhsil, ədəbi məclislərin fəaliyyəti, şəhərdən olan şair, yazıçı və dramaturqların yaradıcılığına dair materiallar təqdim edilə bilər. Məsələn, muzey ekspozisiyalarında şəhər məhəllələrinin salınması mərhələləri, Şuşa real məktəbinin və digər təhsil ocaqlarının tanınmış məzunlarının fəaliyyəti, görkəmli Azərbaycan şairi Molla Pənah Vəqifin siyasi-ictimai fəaliyyəti, bir sıra təşkilatçıların təşkil etdiyi məclis öz əksini tapmalıdır. mədəniyyət xadimləri, Xurşidbanu Natəvanın ictimai fəaliyyəti və onun Aleksandr Düma ilə tarixi görüşü, görkəmli maarifçi, ədəbiyyatşünas və müəllim Firudin bəy Köçərlinin fəaliyyəti və s. (Kərimov, 2002: 31).

Şuşa Tarixi Muzeyində tanınmış soydaşlarımızın dünyanın müxtəlif ölkələrinin maarif xadimləri, şairləri, bəstəkarları ilə əlaqələrinə böyük diqqət yetirilməlidir. Muzeyşünaslıqda geniş tətbiq edilən belə bir üsul, şübhəsiz ki, xarici ziyarətçilərə layiqincə təsir edəcək. Muzeyin ayrıca bölməsi “Qafqaz Konservatoriyası”nın Azərbaycan və bütün dünya musiqi sənətinin inkişaf tarixinə verdiyi töhfəyə həsr edilməlidir. Şuşada keçirilən musiqi məclisləri, xalq musiqisinin, vokal və muğam sənətinin inkişafı, respublika musiqi sənətinin görkəmli nümayəndələri, o cümlədən musiqişünaslıq elminin inkişafı (məsələn, AMEA-nın yaradıcılarından birinin bu elmi sahəyə verdiyi töhfələr), görkəmli bəstəkar, publisist və ictimai xadim Üzeyir Hacıbəyli) - bütün bu məqamlar ekspozisiyada öz əksini tapmalıdır.

Tanınmış şuşalıların musiqi mühitində xarici həmkarları, siyasi və ictimai xadimlərlə əlaqələrinə dair materiallar təqdim oluna bilər. Məsələn, Cabbar Qaryağdıoğlunun Sergey Yesenin, Fyodor Şaliapin və Reinhold Qlierlə görüşləri, dünya şöhrətli müğənni Rəşid Behbudovun, xanəndə Məcid Behbudovun fəaliyyəti.

Bölmələrdən birində foto və video materiallar, cəbhə xatirələri həmçinin Şuşa uğrunda döyüşlərdə fərqlənmiş əsgərlər və Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları (burada Azərbaycan vətəndaşları olduğu üçün ölkəmizin etnik palitrası da qeyd olunacaq) haqqında materiallar təqdim olunabilir. Əsgərlərin xatirələri və şəxsi əşyaları, qələbəmiz və Şuşanın azad edilməsinə dair məktublar, materiallar olacaq.

Muzeyin təşkili ilə AMEA-nın Qarabağ regional elmi şöbəsinin yaradılması, Akademiyanın müvafiq elmi müəssisələri, Mədəniyyət Nazirliyi, Dövlət Turizm Agentliyi və digər strukturlar məşğul olmalı, faktiki materialların toplanması təmin edilməlidir. Dəqiq elmi yanaşmaya əsaslanaraq müxtəlif sahələrdə çalışan alimlərin fəaliyyəti mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkil edilməlidir. Əsas diqqət elmi xarakterə, dəqiqliyə və bununla birlikdə texnologiyaların geniş tətbiqinə yönəldilməlidir.

Erməni təbliğatı istənilən bəhanə ilə Azərbaycanı Qarabağdakı mədəni irsi “məhv etməkdə” ittiham etməkdə davam edir. Belə ki, Qafqaz İrsinin Mühafizəsi (Caucasus Heritage Watch) beynəlxalq təşkilatı rəsmi sahifəsində Şuşadakı Təsviri İncəsənət Muzeyinin Heykəltəraşlıq Parkından 51 heykəlin götürüldüyünü göstərən peyk görüntülərini yerləşdirib. Burada qeyd etmək lazımdır ki, bu heykəllər həmin illərdə Ermənistanın işğalı altında olan Şuşada keçirilən beş beynəlxalq heykəltəraş simpoziumunun iştirakçıları tərəfindən qoyulmuşdur. Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisində keçirilən bu tədbirlərin iştirakçıları qanunsuz olaraq Şuşaya gəlirlər. Ermənistanın beynəlxalq hüquq normalarına və Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə məhəl qoymayan işğalçılıq siyasətini dəstəkləyirlər.

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü nəticəsində 2645 tarix-mədəniyyət, 1814 memarlıq, 747 arxeoloji abidə, 64 bağ və park abidəsi, 23 muzey, 102757 muzey eksponatı, 4 dövlət qalereyası, 376 rəsm əsəri dağıdılıb. Bundan əlavə, 365 klub, 761 kitabxana, 193 mədəniyyət evi, 310 məbəd, 72 məscid, 199 kurqan, 161 qədim qəbiristanlıq, 184 qədim yaşayış məskəni, 165 ibadət yeri və ziyarətgah, 39 türbə erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılıb.

Ermənistan Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində beynəlxalq humanitar hüququ pozan, beynəlxalq cinayət hüququna uyğun olaraq hərbi cinayət və insanlığa qarşı cinayət sayılan hərəkətlər həyata keçirib. Bundan əlavə, Ermənistan öz məqsədyönlü siyasəti və praktikası çərçivəsində azərbaycanlı əhalinin qovulduğu ərazilərdə etnik təmizləmə, torpaq və əmlakın zəbt edilməsi, toponimlərin dəyişdirilməsi ilə yanaşı, Azərbaycanın tarixi və mədəni köklərinin izlərini ayırı-seçkilik yolu ilə məhv etməyə çalışmışdır. Onlar Azərbaycanın mədəni irsinin dağıdılması, təhqir edilməsi, talan edilməsi və mənimsənilməsi ilə məşğul olmuşlar (Müseiyibli, 2019: 24).

Bu cinayət əməllərinin məqsədi XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq ermənilərin bu torpaqlara köçürülməsi ilə bağlı təkzibolunmaz faktları gizlətmək və ermənilərin bu ərazilərdə guya minillik yaşamasına dair saxta tarixi faktlar yaratmaq niyyəti olub. Bu baxımdan Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində tarix və mədəniyyət abidələrinin dağıdılması və qəsdən məhv edilməsi 1954-cü il “Silahlı münaqişələr zamanı mədəni sərvətlərin mühafizəsi haqqında” Haaqa Konvensiyası, 1992-ci il “Arxeoloji abidələrin mühafizəsi haqqında” Avropa Konvensiyası ilə tənzimlənir.

Ermənistanın təcavüzü Qarabağın tarixi-mədəni irsində ağır iz buraxmış, işğalçılar Azərbaycandan qovulduqdan sonra bu dəyərlərin yenidən qurulması və dirçəldilməsi istiqamətində xeyli işlərə başlanılmışdır. Təkcə Şuşa şəhərində işğal illərində 8 muzey dağıdılmış və talan edilmişdir. Natəvan, Bülbül, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin ev-muzeyləri, rəsm qalereyaları, Şuşa və Xankəndi tarix-diyarşünaslıq muzeyləri tamamilə dağıdılmışdır. Şuşa şəhərinin Tarix Muzeyinin 5000-dən çox eksponatı, Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin Şuşa filialının eksponatları, görkəmli şəxsiyyətlərin xatirəsinə həsr olunmuş muzeylərdə bəstəkar Üzeyir Hacıbəyova (300-dən çox əsər), Azərbaycan vokal sənətinin banisi, böyük xanəndə Bülbülə (400-ə yaxın əşya), görkəmli musiqiçi və rəssam Mir Mövsüm Nəvvabaməxsus eksponatlar talan edilmişdir (Kərimov, 2002: 31).

Şuşanın zəngin mədəniyyətinin ən mühüm tərkib hissələrindən biri də rayonun məişəti ilə bağlı folklordur. Məişət xüsusiyyətləri, estetik zövqü - bir sözlə, qarabağlıların milli siması, özünəməxsusluğu xalq yaradıcılığı nümunələrində xüsusilə aydın şəkildə özünü göstərir. Bu gün dünyanın ən böyük muzeylərində Qarabağ sənəti timsalında Azərbaycan xalq sənətinin çoxlu gözəl nümunələrinə rast gəlmək olar. Londonun Viktoriya və Albert Muzeyinin, Parisdəki Luvr Muzeyinin zəngin kolleksiyalarında, Vyana, Roma, Berlin, İstanbul, Tehran, Qahirə kolleksiyalarında Qarabağda yaradılmış sənət əsərlərini görmək olar.

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın müxtəlif yerlərində əcnəbi arxeoloqlar tərəfindən aşkar edilmiş mədəniyyət nümunələri tez-tez xaricə aparılırdı. Vəziyyət Rusiya imperiyasında qeyri-qanuni yolla əldə edilmiş mədəni sərvətlərin ixracının qadağan edilməməsi və heç bir məhdudiyyətin olmaması, incəsənət və antik dövr abidələrinin özünün mülkiyyət və ya şəxsi mülkiyyət hesab edilməməsi ilə daha da ağırlaşdı. Bu şübhəli praktikanın qarşısını almaq üçün vətənpərvər mədəniyyət xadimlərinin şəxsi təşəbbüsü ilə yerli muzeylərin yaradılmasına cəhdlər edilib (Hüseynov, 2013: 20). Şərqdə və müsəlman dünyasında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması zamanı Azərbaycan mədəniyyətinin qorunması istiqamətində xüsusi işlər görüldü. Bu baxımdan “Arxeologiya və Şərq tarixi sevərlər dərnəyi”ni qeyd etmək yerinə düşərdi. Gənc dövlət üçün çətin bir tarixi dövrdə mədəni irsin qorunması ilə məşğul olan müxtəlif təşkilatlar bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblərdən mədəni dəyərlərin hərəkətinə nəzarət edə bilmirdilər. Bundan istifadə edən avropalı missionerlər Azərbaycan xalqının maddi-mənəvi irsinin ən yaxşı nümunələrini fəal şəkildə toplayaraq ölkədən aparıblar. Azərbaycan milli sərvətlərin dağıdılması və götürülməsinin qarşısını almaq üçün Hüseyn bəy Mirzə Camalov və Məhəmməd Ağayev Milli Məclisə müraciət ediblər. Bakıda Milli Muzeyin yaradılması xahişini nəzərə alaraq Azərbaycan Parlamenti fəaliyyətinin birinci ildönümündə İstiqlal Muzeyinin (İstiqlal Muzeyi) yaradılması haqqında qərar qəbul edib. Mövcud olduğu dörd ay ərzində muzey Azərbaycan mədəniyyətinin ən qiymətli abidələrini saxlanmağa qəbul edib (Xəlilov, 2011: 74). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etdikdən sonra muzey ləğv edildi. Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə onun eksponatları ölkəmizdə yeni muzeylərin yaradılmasında mühüm rol oynayan Azərbaycan Dövlət Muzeyinin kolleksiyasının əsasını təşkil etmişdir. Nəriman Nərimanovun 1920-ci il mayın 18-də ölkədəki bütün muzeylərin milliləşdirilməsi haqqında qərarı yeni dövlət muzeyləri şəbəkəsinin yaradılmasına səbəb oldu. 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini elan etdikdən sonra İstiqlal Muzeyi yenidən yaradılmışdır. Məhz burada Qarabağ muzeyləri özünə sığınacaq tapıb və öz kolleksiyalarını qoruyub saxlaya biliblər (7).

Nəticə

Azərbaycanda şəhər irsinin muzeyləşdirilməsi zəif sahələrdən olub, indiyə qədər arxeoloji, etnoqrafik və memarlıq tədqiqatlarının aparılmasına baxmayaraq çox az sayda şəhər muzeyi qurulmuşdur. Şuşa şəhərinin azad olunması və şəhərin irsinə yeni baxışlar Şuşa Tarixi Muzeyinin yaradılması imkanlarını artırır. Əslində Şuşada qurulacaq şəhər muzeyi konsepti digər şəhərlərin muzeylərinin yaradılmasında da istifadə edilə bilər.

Araşdırmada hərbi toqquşmanın təkcə əhaliyə deyil, həm də bir şəhərin mədəni irsinə təsir göstərdiyi xüsusi vurğulanmışdır. Müharibə nəticəsində dağılmış muzeylərə və tarixi abidələrə, Qarabağın arxeoloji abidələrinə xüsusilə diqqət yetirilir (Zeynalova, 2007: 312).

Ədəbiyyat

1. Alməmmədov, X. (2016). Qarabağın arxeoloji abidələri toplusu. Bakı: Çap-Art, 448 s.
2. Xəlilli, F. (2017). Arxeoloji materiallar Azərbaycan tarixinin öyrənilməsində mənbə kimi (Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin materialları əsasında). Bakı: Avropa, 178 s.
3. Kərimov, B. (2002). Azərbaycanda ilk rəsmi dövlət muzeyi. "Azərbaycan arxeologiyası" jurnalı, №1-2, Bakı, s.115-119.
4. Müseyibli, N., Nəcəfov Ş. (2019). Zəyəmçay nekropolu. Bakı: 424 s.
5. Hüseynov, Y. (2013). Şuşa şəhərinin tarixi. Bakı: Şuşa, 156 s.
6. Xəlilov, T. (2011). Milli-mənəvi dəyərlərimizin arxeoloji materiallarda əksi. "Azərbaycan arxeologiyası" jurnalı, №14, 211 s.
7. <http://azhistorymuseum.gov.az/az/news/3809->
8. Zeynalova, A. (2007). Muzey ekspozisiyalarının estetik əsasları. Monoqrafiya. Bakı: Şərq-Qərb, 312 s.

Göndərildi: 25.02.2022

Qəbul edildi: 01.05.2022